

Veterani kao tema istraživanja i skrb Republike Hrvatske o hrvatskim braniteljima 1991. – 2017.¹

ALEKSANDAR JAKIR

Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Splitu

Split, Hrvatska

ajakir@ffst.hr

ANDRIJANA PERKOVIĆ PALOŠ

Odsjek za povijest, Filozofski fakultet u Splitu

Split, Hrvatska

ppalos.andrijana@gmail.com

Unatoč tome što se često spominje u hrvatskoj javnosti i medijima, a nerijetko je i predmetom političkih razmirica, tema hrvatskih branitelja iz Domovinskoga rata u poslijeratnoj Hrvatskoj dosad je bila poprilično zapostavljena i znanstveno slabo istražena kao tema historiografskih istraživanja, za razliku od stanja istraženosti veterana kao relevantne društvene skupine u prošlosti i sadašnjosti u nekim inozemnim historiografijama. Ovaj rad u prvom dijelu obrazlaže nužnost znanstvenoga bavljenja braniteljima kao temom društvene povijesti i tematizira način bavljenja veteranima u recentnim domaćim i stranim radovima. U drugom se dijelu, utemeljeno u primarnim izvorima, daje pregled kako je pitanje državne skrbi za branitelje riješeno u Republici Hrvatskoj od samoga početka Domovinskoga rata do posljednjega zakona o pravima branitelja donesenog 2017., s naglaskom na promjene prilikom smjena vlasti 2000., 2004., 2011. i 2016.

Ključne riječi: veterani; hrvatski branitelji; historiografija; društvena povijest; državna skrb za branitelje u Republici Hrvatskoj

¹ Ovaj rad financirala je Hrvatska zaklada za znanost projektom IP-2022-10-8510 *Iz rata u mir: hrvatski branitelji u tranziciji. CRO VETERANS*. Voditelj projekta prof. dr. sc. Aleksandar Jakir, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.

Veterani kao tema istraživanja²

U brojnim suvremenim historiografijama fenomen „veterana”³, u značenju isluženih vojnika odnosno ratnika ili boraca prošlih ratova, i njihova uloga u različitim društveno-povijesnim procesima predmet je znanstvenoga interesa i mnogobrojnih istraživanja.⁴ Ako ćemo se samo fokusirati na istraživanja koja se bave ulogom veterana u XX. stoljeću, nastanak „masovne, transnacionalne kohorte muškaraca povezanih činjenicom da su svi služili kao vojnici tijekom rata” prepoznat je kao „jedna od najvažnijih baština rata”.⁵ Neće biti naodmet odmah na ovome mjestu dodati obično zanemarene žene kao braniteljice, gdje se radi o posebnoj skupini „nevidljivih veterana” (engl. *invisible veterans*), kako glasi naslov jednoga zbornika iz 2019. godine.⁶ U današnjoj se Republici Hrvatskoj (RH) Domovinski rat, u kojem je izborna samostalnost i postignuta teritorijalna cjelovitost, smatra jednom od temeljnih identitetskih odrednica suvremene hrvatske države, stoga je očekivano jedna od najzastupljenijih i u historiografskom istraživanju suvremene hrvatske povijesti. Međutim, u fokusu brojnih znanstvenih radova i monografija uglavnom su njezini politički i vojni aspekti,⁷ a mnogi aspekti društvene povijesti suvremene Hrvatske, uvelike obilježene ratom i posljedicama koje je izazvao,

² Za metodološki pristup i postavljena istraživačka pitanja vezano uz istraživanje hrvatskih branitelja u tranzicijskom razdoblju usp. tekst prijave projekta *Iz rata u mir: hrvatski branitelji u tranziciji*. CRO VETERANS dostupan na: www.ffst.unist.hr/znanost/projekti/cro_veterans. U ovom tekstu pojmove „veterani” i „hrvatski branitelji” koristimo kao sinonime.

³ Usp. JACOB, KARNER, „War and Veterans”, 1-19 i tamo navedenu literaturu u bilješkama.

⁴ Usp. priloge u specijaliziranom časopisu *Journal of Veterans Studies* i bibliografije u sljedećim radovima: BURTIN, *War, Citizenship, and the Welfare State in Modern America*; CROTTY, DIAMANT, EDELE, *The Politics of Veteran Benefits in the Twentieth Century*; ECHTERNKAMP, *Soldaten im Nachkrieg*; EDELE, *Soviet Veterans of World War II*; GRIF-FITH et al., „Reservists and Veterans”, 1-26; WEBER, *Veteranenpolitik in Deutschland*; MILLINGTON, *From Victory to Vichy*.

⁵ Usp. EICHBERG, NEWMANN, *The Great War and Veterans' Internationalism*, 2.

⁶ Usp. THOMAS, HUNTER, *Invisible Veterans*. Planirano je istraživanje o braniteljicama u okviru projekta CRO VETERANS, čiji metodološki pristup omogućuje strukturirano prikupljanje i tumačenje podataka. Temeljni izvor činit će intervjui s braniteljicama, provedeni prema unaprijed standardiziranom upitniku koji omogućuje ujednačeno prikupljanje informacija. Na temelju što većega broja ispitanica želi se oblikovati pouzdan uvid u njihove stavove o ključnim pitanjima vezanim za ratni i postratni period te sadašnje hrvatsko društvo. Uz usmenu povijest, rad će se oslanjati i na dostupnu znanstvenu i stručnu literaturu o ženama u Domovinskom ratu te na opće radove o ženama u ratnim okolnostima, kao i na novinske članke s osobnim svjedočanstvima. Pozornost će biti usmjerena ponajprije na njihovu prilagodbu svakodnevnom životu nakon rata, na njihov pogled na današnje društvo te na položaj koji su u njemu zauzele. Vjerujemo da razumijevanje ženskih iskustava omogućuje potpunije razumijevanje ne samo Domovinskoga rata nego i suvremenoga hrvatskog društva u cjelini.

⁷ Izdvajamo: NAZOR, *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih*; MARIJAN, *Domovinski rat*; BARIĆ, *Srpska pobuna u Hrvatskoj*; RADELIĆ et al., *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*; MARIJAN, BARIĆ, *The fall of Yugoslavia and the creation of the Croatian state*.

nisu često bili predmetom sustavnijega znanstvenog istraživanja⁸, s tim da su zadnjih godina povjesničari mlađe generacije svoju pozornost počeli usmjeravati na niz dosad slabije zastupljenih tema vezanih za Domovinski rat.⁹ Neposredno poratno razdoblje u drugoj polovini 90-ih godina obilježeno je obnovom zemlje, povratkom prognanika i izbjeglica te početkom prilagodbe bivših vojnika, hrvatskih branitelja¹⁰, mirnodopskim uvjetima.

Prema Zakonu o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji, hrvatski branitelj iz Domovinskoga rata je „osoba koja je organizirano sudjelovala u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti odnosno suvereniteta Republike Hrvatske”, i to u svojstvu pripadnika Oružanih snaga Republike Hrvatske¹¹ i pripadnika naoružanih odreda Narodne zaštite¹². Sudjelovanje u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti i suvereniteta Republike Hrvatske odnosi se na „oružani otpor agresoru i djelovanje u izravnoj svezi s tim otporom (odlazak u postrojbu, na borbeni položaj i povratak te obuka i priprema za odlazak na bojište) u vremenu od 5. kolovoza 1990. do 30. lipnja 1996. godine”.¹³

⁸ O ulozi humanističkih znanosti u proučavanju društvenih fenomena usp. ALBERTSON et al., „The Role of Humanities and Social Sciences in Forming and Informing Responses to Contemporary Social Change”, 29-46. O društvenim aspektima toga razdoblja vidi: OBAD, BAGARIĆ, *Devedesete: kratki rezovi*.

⁹ Usp. GODIĆ, KNEŽEVIĆ, „Domovinski rat u hrvatskim znanstvenim časopisima”.

¹⁰ Pojam „hrvatski branitelj” (kasnije: branitelj) ne odnosi se isključivo na Hrvate nego i na hrvatske građane srpske narodnosti koji su kao pripadnici hrvatskih vojnih snaga sudjelovali u obrani Hrvatske protiv velikosrpske agresije. Prema podacima dostupnim u recentnoj relevantnoj znanstvenoj literaturi, u obrani Hrvatske sudjelovalo je otprilike 9000 osoba srpske narodnosti (NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat*, 158).

¹¹ Zbora narodne garde, Hrvatske vojske, ministarstva nadležnog za obranu, policije, ministarstva nadležnog za unutarnje poslove i Hrvatskih obrambenih snaga.

¹² Izravno angažiranih u borbenom sektoru najmanje 100 dana od 30. srpnja 1991. do 31. prosinca 1991. ili manje ako je nastavio sudjelovati u obrani suvereniteta RH bez preki da u borbenom sektoru OS RH najmanje 100 dana u kontinuitetu ili koji nije imao obvezu sudjelovanja u pričuvnom sastavu ili nije regulirao obvezu služenja vojnoga roka ako je bio izravno angažiran kao pripadnik borbenoga sektora najmanje 30 dana od 30. srpnja 1991. do 31. prosinca 1991.; ili ako je bio izravno angažiran u borbenom sektoru, ali je pritom umro, ranjen ili ozlijeđen 30. travnja 1991. – 31. prosinca 1991.; ili nestao između 30. srpnja 1991. i 31. prosinca 1991. ili je zatočen u neprijateljskom logoru, zatvoru ili drugom neprijateljskom objektu između 30. srpnja 1991. i 31. prosinca 1991.

¹³ „Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, koji je objavljen u *Narodnim novinama* (dalje: NN) br. 108 (1996) i stupio na snagu 1. siječnja 1997., u čl. 2. propisivao je: „(1) Hrvatski branitelj iz Domovinskog rata je dragovoljac i pripadnik oružanih snaga Republike Hrvatske (Hrvatske vojske i Ministarstva unutarnjih poslova), koji je organizirano sudjelovao u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti, odnosno suvereniteta Republike Hrvatske, u bilo kojem razdoblju od 30. svibnja 1990. do 30. lipnja 1996. (u daljnjem tekstu: hrvatski branitelj). (2) Pod sudjelovanjem u obrani neovisnosti, teritorijalne cjelovitosti, odnosno suvereniteta Republike Hrvatske (u daljnjem tekstu: obrana suvereniteta Republike Hrvatske), u smislu stavka 1. ovoga članka razumijeva se oružani otpor agresoru i djelovanje u izravnoj svezi s tim otporom (odlazak u postrojbu, na borbeni položaj i povratak). (3) Status hrvatskog branitelja iz stavka 1. ovoga članka dokazuje se potvrdom Ministarstva obrane odnosno Ministarstva unutarnjih poslova.” Usp. i: TERZE et al., *Komentar Zakona*.

Neki autori navode da su „veterani definirani krajnje inkluzivno, tako da obuhvaćaju sve koji su u vremenu duljem od trajanja stvarnih ratnih borbenih djelovanja bili na službi u bilo kojoj organizaciji čiji su dijelovi sudjelovali u borbenim djelovanjima”.¹⁴ U skladu s navedenom definicijom, u Evidenciji hrvatskih branitelja iz Domovinskoga rata evidentirano je, prema posljednjim službenim podacima, „ukupno 497.113 hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata pripadnika borbenog sektora”¹⁵, što tvori oko 10% hrvatske populacije.

U javnom prostoru ta je skupina stanovništva postala zaštitni znak Domovinskoga rata i smatra se jednim od temelja suvremene hrvatske države. Velik broj dobrovoljaca bez odgovarajuće obuke, opreme, odjeće, oružja i streljiva uključio se u obranu zemlje i podnio najveći teret rata.¹⁶ Hrvatska je jedna od rijetkih zemalja u Europi koja se morala suočiti s izazovima i poteškoćama procesa tranzicije i prilagodbe veterana iz ratnoga u mirnodopske uvjete na samom kraju XX. stoljeća, i to usporedno s velikim ljudskim gubicima i materijalnom štetom.¹⁷ Tema prilagodbe veterana mirnodopskim uvjetima prisutna je u mnogim međunarodnim znanstvenim istraživanjima i središnja je tema znanstvenih projekata kojima je cilj prikupljanje i objavljivanje građe o veteranima i njihovoj ulozi u društvu.¹⁸ U Hrvatskoj se pak upravo tema branitelja u tranziciji u historiografiji čini nedovoljno istraženom.¹⁹ Braniteljska populacija dosad je bila predmetom znanstvenoga istraživanja u politologiji, sociologiji, medicini, psihologiji, ali rijetko kad u historiografiji. Nisu nam poznati pokušaji sustavnoga povijesnog prikaza prijelaza branitelja iz ratnoga u mirnodopsko stanje i njihove prilagodbe novim uvjetima u neposrednom

Navedena odredba citirana je prema: „Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN (Zagreb), 174 (2004).

¹⁴ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 18-19.

¹⁵ Usp. Republika Hrvatska, Ministarstvo hrvatskih branitelja, Klasa: 050-01/23-01/158, Urbroj: 522-6/1-2-23-7, Zagreb, 9. studenog 2023., Odgovor državnog tajnika dr. sc. Špira Janovića Andrijani Perkočić Paloš na upit o broju hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata (dokument u posjedu autora članka). U dopisu je iznesen podatak da je u „Evidenciji hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata u kojoj se vode hrvatski branitelji iz Domovinskog rata koji su sudjelovali u obrani suvereniteta Republike Hrvatske (...) evidentirano (...) ukupno 497.113 hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata pripadnika borbenog sektora”. Očito je da podaci o broju branitelja variraju. Prema Registru hrvatskih branitelja (dalje: Registar), bilo je 489.407 branitelja (BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 19). Nadalje, drugi autori navode podatke Registra od 1991. do 1996. godine, prema kojem je sudjelovalo 506.133 branitelja, uključujući borbeni i neborbeni sektor (TULIČIĆ, MARIĆ, „Veteranski centri”, 179. Podaci su također dobiveni od Ministarstva hrvatskih branitelja 5. listopada 2018.).

¹⁶ PERKOVIĆ PALOŠ, „Domovinski rat u Globusu i Glasu Slavonije”, 87-103; SENJKOVIĆ, *Lica društva, likovi države*.

¹⁷ O tome vidi više u: NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat*.

¹⁸ Usp. primjerice „Veterans History Project” i radove: ALBERTSON, MURRAY, TAYLOR, „A voice less heard”; ALBERTSON, „Relational legacies in the transition from military to civilian life”, 1-19; ORTIZ, *Veterans' Policies, Veterans' Politics*.

¹⁹ Jedan od rijetkih prikaza položaja hrvatskih branitelja u tranziciji i pojedinih kontroverznih pitanja vezanih za tu tematiku iz pera povjesničara predstavlja rad JAKIR, „Victims of Transition?”, 31-42.

poslijeratnom razdoblju, a u kontekstu društvene povijesti kao znanstvene discipline koja istražuje društvene i kulturne aspekte povijesnih razdoblja i promjena.²⁰

S druge strane, raširena je percepcija da su branitelji kao tema tako reći na dnevnoj bazi zastupljeni u hrvatskim medijima. Istoga se dana, primjerice, u istim dnevnim novinama može naći apel predsjednika Udruge specijalne policije iz Domovinskoga rata da se izbjegne svaki oblik „stereotipizacije i senzacionalističkog pisanja o braniteljima i Domovinskom ratu” i tvrdnje da se „neće dopustiti povezivanje hrvatskih branitelja s terorizmom”²¹, kao i promišljanje da se „konačno prestane s glorificiranjem rata koji je de iure zaključen prije četvrt stoljeća, ali u mnogim glavama još uvijek nije završen. (...) potpuno je normalno stalno, svakog dana, od jutra do večeri, uporno, neumorno i gorljivo održavati kult branitelja koji su pretvoreni u mitološka bića nadmoćna običnoj građanskoj sitneži.” Prema mišljenju komentatora, uvijek će „netko tražiti i uvažiti olakšavajuće okolnosti” desnom radikalizmu i ekstremistima, za koje se uvijek „nađe opravdanje”, za razliku od onih koji se „nisu borili za ovakvu Hrvatsku”.²²

Uzevši u obzir zastupljenost teme o hrvatskim braniteljima u medijima, kao i njezinu osjetljivost, ali i neistraženost, projekt *Iz rata u mir: hrvatski branitelji u tranziciji. CRO VETERANS* nastoji prikazati određene aspekte prelaska branitelja iz rata u mir, proces njihove prilagodbe u izrazito kompleksnom razdoblju nakon završetka rata kroz načine na koji su oblikovali svoj identitet i nastojali očuvati sjećanje na Domovinski rat. Riječ je, dakle, o društveno-kulturnoj memoriji koja se među ostalim odnosi na „konstrukciju i diseminaciju sjećanja veterana”.²³ Pritom je nesumnjivo riječ o iznimno važnoj skupini unutar suvremenoga hrvatskog društva koja je u Domovinskom ratu omogućila obnovu samostalne i suverene hrvatske države te obranu njezine teritorijalne cjelovitosti. Stoga još više začuđuje nedovoljna pozornost posvećena hrvatskim ratnim veteranima i njihovoj ulozi u poslijeratnoj tranziciji. Posebnost teškoća i problema s kojima su se hrvatski branitelji suočili u poslijeratnom razdoblju proizlazi iz znatno promijenjenih političkih, gospodarskih i društvenih okolnosti u odnosu na prijeratno razdoblje. Složenost čimbenika koji su utjecali na oblikovanje poslijeratne stvarnosti u Hrvatskoj, i braniteljske i ostatka stanovništva, dodatno upućuje na potrebu zajedničkoga pristupa različitih znanstvenih disciplina.

²⁰ Usp. na primjeru tranzicije američkih veterana GREEN, *Front Toward Enemy* i zbornik ORTIZ, *Veterans' Policies, Veterans' Politics*.

²¹ Usp. „Djeca dezertera danas čine hrvatsku zlatnu mladež”, *Slobodna Dalmacija* (Split), 23. 2. 2020., 3.

²² Usp. „Legitimna pitanja tretiraju se kao paljba iz kalašnjikova”, *Slobodna Dalmacija*, 23. 2. 2020., 10.

²³ HUXFORD et al., „Writing Veterans' History”, 117.

U recentnoj domaćoj literaturi mogu se naći vrlo različite procjene primjerice o braniteljskim udrugama²⁴, za koje se tvrdi da su „među glavnim poduzetnicima pamćenja, što znači da su i jedan od dominantnijih aktera u političkoj i društvenoj sferi koji formiraju pamćenje rata i uopće događaja iz tog perioda. To nije simptomatično samo za Hrvatsku, već je utjecaj takvih udruga prisutan i u dobrom dijelu drugih postratnih društava.”²⁵ Doista, unutar poslijeratnih društava mnogi istraživači veterana tu skupinu prepoznaju kao jednu od „skupina sjećanja” (engl. *memory groups*) koje „obično dijele zajednička iskustva i ciljeve, kao i sliku prošlosti”.²⁶ Hrvatski branitelji tako su predmet istraživanja u doktorskom radu Svena Milekića, koji je 2023. obranjen na National University of Ireland Maynooth u Irskoj pod naslovom „Defenders of the Homeland: How Croatian 1990s Veterans Kept the Dominant War Narrative Alive”.²⁷ U specifičnom kontekstu poslijeratne političke i ekonomske tranzicije branitelji su predmet istraživanja i u doktorskoj disertaciji Blanke Matković pod naslovom „From combatants to civilians: exploring and re-thinking ‘normal life’ in post-conflict Croatia (1995-2017)”.²⁸ U tom se radu branitelji istražuju tako da se pokušava spoznati na koji način veterani definiraju što je to „normalan život”, čime se želi postići bolje poznavanje problema i poteškoća braniteljske populacije nakon završetka rata. Pritom se Matković oslanja na one pravce u društvenim i humanističkim istraživanjima koji se bave veteranima koji naglasak stavljaju na potragu za „normalnim” životom, što se prije svega odnosi na istraživanje Stefa Jansena, koji je u svojim radovima pozornost preusmjerio s pomirbe prema željama ljudi, prema

²⁴ Braniteljske udruge su udruge hrvatskih branitelja iz Domovinskoga rata čija je svrha okupljanje i promicanje interesa hrvatskih branitelja.

²⁵ Usp. MILEKIĆ, „Braniteljske udruge su među glavnim poduzetnicima pamćenja” i MILEKIĆ, „Protiv ‘izjednačavanja žrtve i agresora’”.

²⁶ Usp. MARCUSE, *Legacies of Dachau*, ovdje citirano prema: JACOB, KARNER, „War and Veterans”.

²⁷ Usp. MILEKIĆ „*Defenders of the Homeland*”.

²⁸ U rujnu 2021. na Sveučilištu u Warwicku (University of Warwick) na Odsjeku za politiku i međunarodne studije (Department of Politics and International Studies) obranjena je disertacija Blanke Matković pod mentorstvom dr. Briony Jones i dr. Erzsebet Strausz pod naslovom „From combatants to civilians: Exploring and re-thinking ‘normal life’ in post-conflict Croatia (1995-2017)”. Autorica na temelju istraživanja, pisanoga upitnika i intervjua provedenog na uzorku od 300 branitelja, bivših pripadnika Hrvatske vojske (HV), Ministarstva unutarnjih poslova (MUP) i Hrvatskih obrambenih snaga (HOS) te Hrvatskoga vijeća obrane (HVO) iz različitih dijelova Hrvatske istražuje što je to „normalan” život u poslijeratnoj Hrvatskoj te koji vanjski i unutarnji čimbenici utječu na percepciju „normalnoga” života kod hrvatskih branitelja. Sam koncept „normalnoga” života Matković promatra u kontekstu širega okvira procesa izgradnje mira u poslijeratnim društvima.

lokalnoj razini.²⁹ Međutim, ono što je „normalan život”³⁰, dakako, iznimno varira od osobe do osobe, što pokazuje neodređenost koncepta. Istraživanje koje je provela Matković na temelju upitnika i razgovora s 300 hrvatskih branitelja pokazuje da „normalan život”, bez obzira na to što ga je teško jasno definirati, mora zadovoljiti i ispuniti određena očekivanja da bi ga ispitanici, u ovom slučaju hrvatski branitelji, smatrali „normalnim”. U skladu s onime što je na temelju dobivenih odgovora branitelja izneseno u radu, to je prije svega osjećaj sigurnosti, priznavanja zasluga, zadovoljenje pravde, financijska sigurnost, zaposlenost, zdravi, prisni i bliski obiteljski odnosi, ali i mogućnost „osobnog i profesionalnog razvoja”. Hrvatski branitelji, veterani, prolazili su kroz rat s određenim očekivanjima i nadanjima, odnosno zamišljali su, kako se tvrdi u disertaciji, „normalan život” nakon rata. Naravno, u skladu s prethodno naznačenom promjenjivošću koncepta „normalnoga života”, svaki pojedinačni branitelj izgradio je i gradi vlastitu sliku „normalnoga života”, koja se u većoj ili manjoj mjeri poklapa sa željama, nadanjima i očekivanjima ostalih veterana.³¹

U ovom članku ne namjeravamo se detaljnije baviti problematikom tranzicije branitelja, što će u sklopu našega projekta biti predmet budućih radova, nego se u nastavku želimo osvrnuti na pitanje državne skrbi koju je država pružala braniteljima, uzimajući u obzir da je i to pitanje dosad rijetko sustavno izloženo u hrvatskom kontekstu.³²

²⁹ Primjećuje se i snažan osobni motiv autorice za istraživanje teme zato što je, prema vlastitome navodu, Domovinski rat proživjela osobno kao djevojčica čiji je „normalan” život naglo prekinut tijekom 1991. uslijed ratnih događanja. Osim toga, u mnogim dijelovima autorica osobna iskustva i sjećanja iz djetinjstva dovodi u vezu s iskustvima i sjećanjima hrvatskih branitelja te ističe da to disertaciji „daje (auto)etnografski prizvuk”. To se, dakako, odnosi ponajprije na odrastanje u sličnim uvjetima i okolnostima kao i njezini ispitanici, a koji su bili uvjetovani jednostranačkim političkim i socijalističkim gospodarskim sustavom u višenacionalnoj državi. Upravo ta snažna osobna motivacija poput crvene se niti provlači kroz cijelu disertaciju i na trenutke poprima obličje osobne ispovijesti povezane s rezultatima provedenoga istraživanja. Osobna emocionalna i iskustvena uključenost svakako može biti od koristi prilikom pokušaja da se određene specifično lokalne ili nacionalne pojave razumiju, međutim potrebno je zadržati distancu da nam osobni stavovi ne bi pomutili sposobnost racionalne prosudbe. Usp. MATKOVIĆ, „From combatants to civilians”, 110.

³⁰ *Isto*, 159-162, 252.

³¹ *Isto*, 254.

³² Usp. CROTTY, DIAMANT, EDELE, *The Politics of Veteran Benefits in the Twentieth Century*. Već iz uvoda monografije („Introduction. Veterans in Comparative Perspective”, 1-13) postaje jasno što autori nazivaju „velikom raznolikošću ishoda nakon rata” za veterane. Naime, pojedine su se države vrlo različito odnosile prema svojim veteranima u poslijeratnom razdoblju. Tako se za američke, australske i njemačke veterane ustvrđuje da su mogli očekivati „razine naknade koje su gotovo nadoknadile ono što su izgubili svojim ratnim službama”, dočim su oni iz Kine, Rusije i Britanije „dobili jako malo”, uz korištenje argumentacije koja je isticala „da su i civili patili”. Veteranima se tako znalo reći: „Ono što si učinio bilo je ono što se očekivalo i ništa više”, odnosno: „Na bojnopolju si možda bio heroj, ali ovdje si kao i svi ostali.”

Izvori

Za potrebe ovoga istraživanja služili smo se građom objavljenom u *Narodnim novinama* od 1992. do 2017. godine. To prvenstveno obuhvaća zakone kojima su se regulirali položaj i prava hrvatskih branitelja (1993., 1996., 2001., 2004., 2013. i 2017.), ključne izmjene i dopune tih zakona, kao i relevantne podzakonske akte. Kao izvor političko-društvenoga konteksta koristili smo izvješća sa sjednica Hrvatskoga sabora iz 2000., 2001., 2003. i 2004. koja se odnose na rasprave o izmjenama i dopunama tada važećih te o pripremama i donošenju novih zakona. Navedeni dokumenti pružili su uvid u stajališta vladajuće većine i oporbe, kao i atmosferu u kojoj su se oblikovala ključna prava branitelja nakon smjene vlasti 2000. godine. Izvori su preuzeti iz digitalne zbirke službenih *Izvješća Hrvatskog sabora*, dostupnih za razdoblje od 2000. do 2011. godine. Vremensko ograničenje na 2000. – 2004. može se opravdati činjenicom da su se u tom razdoblju provele najvažnije zakonodavne intervencije koje su oblikovale sustav prava hrvatskih branitelja. Spomenuti izvori javno su dostupni službeni dokumenti. Zbog nedostatka neobjavljenih arhivskih izvora u najvećoj se mjeri ovdje oslanjamo na objavljene materijale. Smatramo da nam odabrani pristup omogućuje sustavan povijesno-institucionalni pregled razvoja sustava državne skrbi za hrvatske branitelje od prve polovine 90-ih do 2017. godine.³³

Skrb Republike Hrvatske o braniteljima

Gospodarsko i društveno stanje u Hrvatskoj nakon rata

Velikosrpska agresija (1991. – 1995.) uzrokovala je velike ljudske gubitke – gotovo 14.000 poginulih u ratu, od čega više od polovice civilnoga stanovništva, velik broj prognanika i izbjeglica, te je ostavila znatne izravne i neizravne ratne štete na teritoriju RH.³⁴ Krajem 1991. osnovano je Ministarstvo za obnovu na čelu sa Slavkom Degoricijom, s ciljem povratka prognanika i izbjeglica te financiranja obnove zemlje³⁵, a do sredine 1998. teret obnove snosila je RH unatoč tome što je poslijeratno razdoblje u Hrvatskoj obilježeno izrazito nepovoljnim gospodarskim stanjem (tablica 1).

³³ Važna tema dodatnih istraživanja bit će i usporedba sustava državne skrbi za veterane u Hrvatskoj s ranijim razdobljima i praksama u XX. stoljeću u pogledu konceptualizacije i prakse politike socijalne skrbi (engl. *welfare policymaking*). Usp. NEWMAN, LENDAK-KABOK, „War veterans, minorities and crisis points in Yugoslav welfare”.

³⁴ Vidi: NAZOR, PUŠEK, *Domovinski rat*, 278; HEBRANG, *Zločini nad civilima*. Broj prognanika i izbjeglica krajem 1991. godine dosegnuo je oko 550 tisuća, uz 150 tisuća hrvatskih izbjeglica u inozemstvu („Nastavak obnove ratom stradalih područja”, NN, 159 (1998)).

³⁵ „Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o ustrojstvu republičke uprave”, NN, 73 (1991); „Odluka o imenovanju ministra obnove”, NN, 1 (1992).

Tablica 1. Poslijeratni socio-ekonomski kontekst u Hrvatskoj (1995. – 2003.)

Pokazatelj	Vrijednost	Razdoblje	Izvor
Izravna ratna šteta	236,4 milijarde kn	1990. – 1999.	36
Ukupna ulaganja u obnovu i humanitarnu pomoć	> 59 milijardi kn	1992. – 2000.	37
Sredstva iz državnoga proračuna za obnovu i razvoj	30,12 milijardi kn (51% ukupnih sredstava)	1992. – 2000.	38
Ukupan broj povratnika	315.102	1995. – 2003.	39
Povratnici Hrvati	209.297 (66%)	1995. – 2003.	40
Povratnici Srbi	105.805 (34%)	1995. – 2003.	41
Ukupna nezaposlenost u Hrvatskoj	380.000 osoba	2001.	42
Stanovništvo ispod apsolutne razine siromaštva	430.000 osoba (10%)	1998.	43
Udio socijalnih troškova u državnom proračunu	~ 26%	2000.	44

Od 1992. do 2002. većina sredstava za povratak prognanika i izbjeglica također se izdvajala iz državnoga proračuna.⁴⁵ Nakon 2000. godine Vlada je dobila kredite od Razvojne banke Vijeća Europe (Council of Europe Development Bank – CEB), Europske investicijske banke (EIB) i Europske banke za obnovu i razvoj (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD), a od 2001. od Hrvatske banke za obnovu i razvoj (HBOR).⁴⁶

U skladu s demokratskim promjenama, društveno vlasništvo je Ustavom RH 1990. godine ukinuto, nakon čega je postupno prešlo u državno ili

³⁶ PERKOVIĆ, PULJIZ, „Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj”. Rad se temelji na podacima Državne revizije za popis i procjenu direktne ratne štete 1991-1999. u okviru Ministarstva rada i socijalne skrbi.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ Izvješće o povratku prognanika i izbjeglica.

⁴⁰ Isto.

⁴¹ Isto.

⁴² „Zaključak, Strategija razvitka Republike Hrvatske”, NN, 108 (2003).

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Izvješće o povratku prognanika i izbjeglica.

⁴⁶ Isto.

privatno vlasništvo.⁴⁷ Preuranjena i netransparentna privatizacija velikoga broja državnih poduzeća uzrokovala je otpuštanje brojnih radnika. U literaturi se navodi da „središnje tranzicijsko pitanje nije bilo očuvanje i razvoj pojedinih poduzeća i nacionalnog gospodarstva, nego ovladavanje imovinom (...) uz snižavanje troškova”, što je uglavnom rezultiralo otpuštanjem, kao i prijevremenim umirovljenjem radnika.⁴⁸ Tako se, primjerice, od 1993. do 2000. prosječna veličina poduzeća u Hrvatskoj s 22 smanjila na oko 12 radnika, a razvojem privatnoga poduzetništva osnivani su „desetci tisuća novih, uglavnom manjih poduzeća”.⁴⁹ Otpuštanje i preuranjeno umirovljenje radnika doveli su do nepovoljnoga ekonomsko-društvenoga konteksta za hrvatske branitelje, odnosno predstavljali su jedan od temeljnih kamena spoticanja u njihovoj tranziciji iz rata u mir, iz vojske u civilstvo. Takav novi kontekst doveo je do nezadovoljstva znatnoga dijela stanovništva, a ne samo braniteljske populacije, s obzirom na „velika očekivanja od konačno uspostavljene nacionalne države”⁵⁰ te optimizma koji je u tom smislu bio prisutan tijekom Domovinskoga rata.

Prilagodba hrvatskih branitelja nakon rata bila je zahtjevna među ostalim zbog visoke razine nezaposlenosti cjelokupnoga stanovništva, među njima i braniteljske populacije, loše financijske situacije, ali i dijagnoze posttraumatskoga stresnog poremećaja (PTSP), koji je nosio niz dodatnih izazova i poteškoća (tablica 2).

Tablica 2. Socio-ekonomski i zdravstveni pokazatelji hrvatskih branitelja u poslijeratnom razdoblju

Pokazatelj	Vrijednost	Razdoblje	Izvor
Nezaposleni razvojačeni branitelji	20-50%	1996.	51
Udio branitelja bez ikakvih prihoda	16%	1996.	52
Udio PTSP-a među braniteljima	~ 16%	1990-e –	53
Udio branitelja s tjelesnim oštećenjima preko 20%	57.890	1990-e –	54

Uz visoku razinu nezaposlenosti, društveni kontekst bio je izrazito važan za prilagodbu branitelja. Prema nekim navodima, branitelji su u tranziciji bili „prepušteni sebi”, dok je okolina prema njima bila indiferentna.⁵⁵

⁴⁷ RAČIĆ, „Od socijalističke prema rentijerskoj korporaciji”, 117-142.

⁴⁸ *Isto.*

⁴⁹ *Isto*, 133.

⁵⁰ „Zaključak, Strategija razvitka Republike Hrvatske”, NN, 108 (2003).

⁵¹ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 20.

⁵² *Isto.*

⁵³ JAKIR, PERKOVIĆ PALOŠ, „Branitelji kao istraživački izazov”, 228.

⁵⁴ TULIČIĆ, MARIĆ, „Veteranski centri”, 178.

⁵⁵ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 19.

Početak državne skrbi za branitelje

Prema nekim istraživanjima, Hrvatska se nalazi u svjetskom vrhu „po broju i kakvoći prava i povlastica za veterane, invalide i druge ratne stradalnike”, a također je jedna od rijetkih zemalja u svijetu koje, uz Koreju i Sjedinjene Američke Države, imaju posebno ministarstvo za veterane.⁵⁶ Promatrajući odnos države i branitelja isključivo kroz prizmu ostvarenih prava i povlastica branitelja u odnosu na ostatak društva u Hrvatskoj, takav status branitelja te njihov suodnos s državom neki su autori čak nazvali „militariziranom” ili „vojničkom” državom.⁵⁷ Sagledavajući taj položaj i odnos branitelja i države u širem kontekstu, a posebno uzimajući u obzir činjenicu, kako ističe Ozren Žunec, da njihovo sudjelovanje u ratu, odnosno u obrani države, podrazumijeva „apsolutnu žrtvu” jer osoba „svoj opstanak, život i tijelo žrtvuje za zajednicu”, nijedna vrsta nadoknade ne može se smatrati dostatnom.⁵⁸ S druge pak strane dio društva koji nije vojno sudjelovao u ratu svejedno će prava i privilegije veterana smatrati „pretjeranima i prevelikima”, a dio će veterane i doživljavati u negativnom kontekstu.⁵⁹ Usto postoje tvrdnje da je oslanjanje na zakonom osigurana prava i povlastice dovelo do svojevrstne izolacije te da se kompenzacijom nije postigla željena reintegracija, nego je branitelje pretvorila u „društvenu skupinu ovisnu o socijalnoj skrbi”.⁶⁰ Pritom treba imati na umu da se skrb i pomoć braniteljima i njihovim obiteljima „preispituju i podložni su čestim promjenama”, a jedan od razloga takvih promjena činjenica je da unatoč konsenzusu da „veterani trebaju uživati posebna prava” ne postoji konsenzus po pitanju njihova „primjerenoga tretmana”.⁶¹

Još za vrijeme rata državne institucije javno su priznavale ulogu i doprinos branitelja u stvaranju i obrani Hrvatske. Sabor RH u lipnju 1992. dao je priznanje braniteljima jer su „sebe nesebično i odvažno podarili Hrvatskoj i na taj način dali presudni doprinos ostvarenju devetstoljetne težnje hrvatskog naroda za vlastitom državom”.⁶²

Organizirana skrb za branitelje počela je već tijekom rata. Od 1993. počela se realizirati u sastavu Ministarstva obrane RH te Ministarstva rada i socijalne skrbi. Iste je godine osnovana Uprava za skrb preko Ureda za obnovu, a 1997. osnovano je i Ministarstvo branitelja iz Domovinskog rata.⁶³ Prvi ministar hrvatskih branitelja bio je dr. Juraj Njavro.⁶⁴ Od 2003. do 2011., u vladi Ive Sanadera iz Hrvatske demokratske zajednice (HDZ), a

⁵⁶ Isto, 21.

⁵⁷ DOLENEC, „A soldier’s state?”, 55-77.

⁵⁸ ŽUNEC, „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija”, 35.

⁵⁹ Isto, 36.

⁶⁰ MILEKIĆ, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle”, 223.

⁶¹ DOBROTIĆ, „Sustav skrbi za branitelje”, 59.

⁶² „Zahvalnica hrabrim hrvatskim braniteljima”, NN, 39 (1992).

⁶³ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 21.

⁶⁴ „Odluka o razrješenju ministra u Vladi Republike Hrvatske i imenovanju ministra hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 139 (1997).

poslije i Jadranke Kosor, to ministarstvo nije djelovalo kao jedinstveni resor zadužen isključivo za branitelje, nego je uklopljeno u Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti. Na njegovu čelu najprije se nalazila Jadranka Kosor, a nakon nje Tomislav Ivić.⁶⁵ Smjenom vlasti 2011. ponovno je osnovano Ministarstvo hrvatskih branitelja kao jedinstveni resor, pod vodstvom Predraga Matića u vladi Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP) na čelu sa Zoranom Milanovićem.⁶⁶ U novoj vladi Tihomira Oreškovića ministrom branitelja u siječnju 2016. imenovan je Mijo Crnoja⁶⁷, a dva mjeseca nakon toga novim ministrom imenovan je Tomo Medved, koji je nastavio djelovati na tom položaju i u idućim vladama pod vodstvom Andreja Plenkovića od listopada 2016.⁶⁸

Rasprave i zakoni o pravima hrvatskih branitelja (1993. – 2017.)

Položaj, status i prava hrvatskih branitelja u hrvatskom društvu regulirani su zakonima o pravima hrvatskih branitelja. Time se, uostalom, očituje i odnos RH prema toj skupini društva. Svi su zakoni objavljeni i dostupni na službenim stranicama *Narodnih novina*. Kao što je spomenuto, prije osnivanja Ministarstva hrvatskih branitelja status branitelja uređivao se unutar Ministarstva obrane. U Zakonu o obrani iz srpnja 1993. vrijeme sudjelovanja u Domovinskom ratu branitelja uračunalo se u „posebni staž u dvostrukom trajanju”.⁶⁹ Na osnovi toga zakona iste je godine donesen i Pravilnik o posebnom stažu ostvarenom u Domovinskom ratu, prema kojem „vrijeme provedeno u Domovinskom ratu računa se kao staž osiguranja u dvostrukom trajanju, a nezaposlenim osobama ili osobama koje ne ostvaruju staž osiguranja po drugoj osnovi, vrijeme provedeno u Domovinskom ratu računa se kao poseban staž u dvostrukom trajanju”.⁷⁰

Prvi u nizu zakona o pravima branitelja donesen je već 30. prosinca 1993.⁷¹ Tijekom tri desetljeća doneseno je više takvih zakona, a oni su uglavnom pratili promjene vlasti te doživjeli brojne izmjene i dopune.⁷² Prvim zakonom

⁶⁵ „Rješenje o imenovanju potpredsjednice Vlade Republike Hrvatske i ministrice obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti”, NN, 204 (2003); „Rješenje o imenovanju ministra obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti”, NN, 79 (2009).

⁶⁶ „Rješenje o imenovanju ministra branitelja”, NN, 151 (2011).

⁶⁷ „Rješenje o imenovanju ministra branitelja”, NN, 8 (2016).

⁶⁸ „Rješenje o imenovanju ministra branitelja”, NN, 27 (2016); „Rješenje o imenovanju ministra hrvatskih branitelja”, NN, 95 (2016); „Rješenje o imenovanju potpredsjednika Vlade Republike Hrvatske i ministra hrvatskih branitelja”, NN, 86 (2020).

⁶⁹ „Zakon o obrani (pročišćeni tekst)”, NN, 74 (1993).

⁷⁰ „Pravilnik o posebnom stažu ostvarenom u domovinskom ratu”, NN, 114 (1993).

⁷¹ „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 2 (1994).

⁷² Vidi: „Odluka o proglašenju Zakona o izmjeni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 52 (1994); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 36 (1995); „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih

o pravima branitelja iz Domovinskoga rata uredila su se prava branitelja i članova njihovih obitelji tako što su se utvrdila njihova prava na invalidsku i obiteljsku mirovinu, zdravstveno osiguranje, prava na temelju preostale sposobnosti za rad, pravo na doplatak za djecu te na materijalno osiguranje zbog nezaposlenosti, pravo na zapošljavanje, pravo na stan te ostala prava.⁷³ Navedena prava tvorila su jezgru prava i povlastica branitelja, koji su se idućih godina u određenoj mjeri modificirali (tablica 3).

obitelji”, NN, 108 (1996); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 23 (2001); „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 94 (2001); „Odluka o proglašenju Zakona o dopuni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 122 (2002); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopuni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 17 (2004); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 48 (2004); „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 174 (2004); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 92 (2005); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjeni i dopuni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 107 (2007); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjeni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 65 (2009); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopuni Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 137 (2009); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 55 (2011); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 140 (2012); „Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji (pročišćeni tekst)”, NN, 19 (2013); „Ispravak Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 33 (2013); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 148 (2013); „Odluka o proglašenju Zakona o dopunama Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 92 (2014); „Odluka o proglašenju Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji”, NN, 121 (2017); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji”, NN, 98 (2019); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji”, NN, 84 (2021); „Odluka o proglašenju Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji”, NN, 156 (2023).

⁷³ „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 2 (1994).

*Tablica 3. Sažeti pregled ključnih faza uređenja prava hrvatskih branitelja (1993. – 2017.)**

Godina	1993.	1996.	2001.	2004.	2013.	2017.
Vlast	HDZ (Franjo Tuđman)	HDZ (Franjo Tuđman)	SDP-koalicija (Ivica Račan)	HDZ (Ivo Sanader / Jadranka Kosor)	SDP-koalicija (Zoran Milanović)	HDZ (Andrej Plenković)
Opći smjer promjena	postavljanje jezgre prava	proširenje i razrada	prve veće restrikcije (uvjet MMF-a)	najveće proširenje	nove restrikcije	djelomično vraćanje starih i uvođenje novih prava i povlastica
Mirovine/staž/naknade	dvostruki staž, invalidske mirovine	osobna invalidnina, ortopedski doplati	smanjenje naknada nezaposlenim HRVI	doplati za njegu	djelomična pooštrenja uvjeta	naknada za nezaposlene
Zdravstvo	zdravstveno osiguranje	prošireno	zadržano	prošireno	zadržano	oslobađanje od participacije
Obrazovanje	-	izravan upis u srednje škole i visoka učilišta, besplatni udžbenici	zadržano	pravo na stipendije	ukidanje prednosti pri upisu u obrazovne ustanove	vraćeno pravo na besplatne udžbenike i stipendije
Specifične povlastice	pravo na stan, prednost pri zapošljavanju	besplatne dionice, obnova objekata, povlastice na uvoz automobila	ukidanje povlastica na uvoz automobila	stambeno zbrinjavanje	zadržano	pravo na posebni dodatak
Psihosocijalna skrb	-	-	uvođenje skrbi za oboljele od PTSP-a putem centra za psihološku pomoć	centri za psihološku pomoć	zadržano	prošireni programi
Veteranska infrastruktura	-	-	-	-	-	otvaranje veteranskih centara

* Napomena: U tablici su izneseni ključni smjerovi i promjene u navedenim zakonima s ciljem prikaza jezgre braniteljskih prava te razlika u pojedinim zakonima ovisno o promjenama vlasti.

Spomenuti zakon iz 1993. dvaput se mijenjao⁷⁴, a 13. prosinca 1996. donešen je novi zakon.⁷⁵ Njime su uređena prava branitelja po istim stavkama kao i u prethodnom zakonu, s time da su prava zdravstvenoga osiguranja dodatno razrađena i objašnjena.⁷⁶ Nadalje, nastavno na Zakon o obrani i Pravilnik iz 1993., vrijeme provedeno u Domovinskom ratu hrvatskim braniteljima računalo se kao „staž osiguranja u dvostrukom trajanju”.⁷⁷ Branitelji su također stekli prednost pri zapošljavanju, potvrđena su im prava na osiguranje stana te prava na dionice, odnosno udjele u trgovačkim društvima bez naplate.⁷⁸ Zakon je predviđao i neka dodatna prava, poput prava na izravan upis u srednje škole i visoka učilišta, prednost pri smještaju u učeničke i studentske domove te pravo na besplatne udžbenike,⁷⁹ pravo na obnovu stambenih objekata ili nekih drugih u ratu oštećenih materijalnih dobara, osobne invalidnine⁸⁰, ortopedski doplatak, usluge osobe za pružanje njege i pomoći itd.⁸¹ Neki autori navedene zakone iz 1993. i 1996. dovode u usku vezu s političkim pritiskom koji su braniteljske udruge, već tada snažan društveni čimbenik u Hrvatskoj, izvršile na vlast.⁸² Skrb o braniteljima bila je prioritet i na humanitarnom planu. U svojem izvješću o stanju nacije u 1996. predsjednik Tuđman istaknuo je da je briga za „invalidne Domovinskog rata i obitelji poginulih hrvatskih branitelja” jedan od najvažnijih planova na humanitarnom području u okviru Ministarstva obrane te da je 1995. i 1996. za te potrebe izdvojeno 1,6 milijardi kuna. Naveo je i da je na osnovi novoga zakona o pravima hrvatskih branitelja 1997. za njihovo zbrinjavanje bilo predviđeno 2,7 milijardi kuna.⁸³

Nakon gotovo deset godina vlasti HDZ-a, na izborima u siječnju 2000. pobijedila je koalicija stranaka lijeve političke opcije predvođena SDP-om, a premijer je postao predsjednik SDP-a Ivica Račan. Na predsjedničkim izborima u siječnju i veljači 2000. pobijedio je Stjepan Mesić, član Hrvatske narodne stranke.⁸⁴ Jedan od ciljeva nove vlasti bio je ubrzati ulazak Hrvatske u europske ekonomske i političke institucije, a to je, među ostalim, podrazumijevalo pojačanu suradnju s Međunarodnim sudom za ratne zločine počinjene na

⁷⁴ „Odluka o proglašenju zakona o izmjeni zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 52 (1994); „Odluka o proglašenju zakona o izmjenama i dopunama zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata”, NN, 36 (1995).

⁷⁵ „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 108 (1996).

⁷⁶ Primjerice, branitelj kojem je „rana, ozljeda ili bolest, neposredna posljedica sudjelovanja u Domovinskom ratu, ima pravo na potpunu medicinsku rehabilitaciju, pravo na sva potrebna pomagala, proteze, lijekove i liječenje bez naknade (participacije)” itd. (*Isto*).

⁷⁷ *Isto*.

⁷⁸ *Isto*.

⁷⁹ *Isto*.

⁸⁰ *Isto*.

⁸¹ *Isto*.

⁸² DOLENEC, „A soldier’s state?”, 68; MILEKIĆ, „A Protest, Coup d’État, or Internal Party Power Struggle”, 217.

⁸³ TUĐMAN, „Izvješće o stanju nacije u 1996. godini”.

⁸⁴ Mesić je bivši član HDZ-a koji je 1994. napustio stranku, odmaknuo se od Tuđmanove politike i postao jedan od njegovih najglasnijih kritičara. Od 1997. bio je član HNS-a.

području bivše Jugoslavije.⁸⁵ Nakon 2000. godine tema Domovinskoga rata, branitelja i njihovih prava pokazala se jednom od najčešćih prijepornih točaka vlasti i oporbe. Članovi HDZ-a i stranke s desnoga političkog spektra tvrdili su da je na snazi „kriminalizacija Domovinskog rata”, što se u prvom redu ogledalo u negativnome medijskom portretiranju branitelja, ali i samoga naslijeđa Domovinskoga rata. Vlastima su zamjerali šutnju o tome.⁸⁶ Zbog toga je nakon burnih rasprava na prijedlog HDZ-a i Hrvatske seljačke stranke Sabor u listopadu 2000. donio Deklaraciju o Domovinskom ratu s ciljem obrane njegova legitimiteta i digniteta. U njoj, uz ostalo, stoji da je to bio „pravedan i legitiman, obrambeni i osloboditeljski” rat u kojem se Hrvatska branila od velikosrpske agresije te da će država „u okviru materijalnih mogućnosti osigurati svim hrvatskim braniteljima, obiteljima poginulih i stradalnicima Domovinskog rata, koji su najzaslužniji za njezino stvaranje, punu zaštitu, dostojanstvo i skrb”. Također je Sabor pozvao „sve građane, državne i društvene institucije, sindikate, udruge i medije, a obvezuje sve dužnosnike i državna tijela Republike Hrvatske, da na navedenim načelima štite temeljne vrijednosti i dostojanstvo Domovinskog rata, kao zalag naše civilizacijske budućnosti”.⁸⁷

Donošenjem Deklaracije rasprave se, međutim, nisu utišale. One su nastavljene uoči donošenja izmjena i dopuna Zakona o pravima branitelja iz 1996. te novoga zakona 2001. godine. U ožujku 2001. Međunarodni monetarni fond (MMF) odobrio je Hrvatskoj *stand-by* aranžman, odnosno kratkoročni kreditni aranžman koji je trebao omogućiti rješavanje privremenih financijskih poteškoća. U sklopu toga aranžmana, koji je trebao trajati 14 mjeseci, Hrvatska je mogla povući oko 250 milijuna američkih dolara.⁸⁸ Međutim, za takve zajmove vlast je trebala učiniti ustupke. Zaključivanje aranžmana MMF je uvjetovao ukidanjem carinskih i poreznih olakšica prilikom uvoza automobila⁸⁹, što je vlast i učinila novim zakonom o pravima branitelja u listopadu 2001. Tu povlasticu otad su imali samo hrvatski ratni vojni invalidi (HR-VI).⁹⁰ Nova je vlada ukidanje tih prava obrazložila rastom broja nezaposlenih,

⁸⁵ PESKIN, BODUSZYŃSKI, „International justice and domestic politics”, 1125.

⁸⁶ „Arhiva Izvješća Hrvatskoga sabora” (dalje: IHS), br. 277, 7. Pojam kojim se opisuje navedeno razdoblje te stav i odnos prema Domovinskom ratu i Hrvatskoj 90-ih uopće jest detuđmanizacija. Davor Marijan definira ju kao „pokušaj vraćanja sustava vrijednosti i institucionalnoga okvira koji je postojao prije izbora u proljeće 1990., samo izvan jugoslavenskoga okvira”. Ivo Goldstein opisao je detuđmanizaciju kao „simbol, i bit, i najbolji termin za nužne promjene kako bi Hrvatska postala normalna i prosperitetna država” (vidi: MARIJAN, „Suvremena hrvatska povijest i nevolje s revizionizmom”, 397). Darjan Godić i Domagoj Knežević detuđmanizaciju analiziraju kao „pojavu društvene percepcije o postojanju kontroverznih epizoda Domovinskog rata, poput navodne izdaje Vukovara ili dogovora Tuđmana i Miloševića o podjeli BiH” (GODIĆ, KNEŽEVIĆ, „Domovinski rat u hrvatskim znanstvenim časopisima”, 789).

⁸⁷ „Deklaracija o Domovinskom ratu”, NN, 102 (2000).

⁸⁸ „MMF odobrio novi stand-by aranžman”.

⁸⁹ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 24.

⁹⁰ „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 94 (2001).

osobito među razvojačenim braniteljima, te najavila preusmjeravanje tih sredstava za mjere zapošljavanja i samozapošljavanja među braniteljima.⁹¹ Članovi HDZ-a takve su mjere držali nastavkom kontinuirane i sustavne „restrikcije prava hrvatskih branitelja”, dok su neki nezavisni zastupnici istaknuli da to isto pravo uvoza automobila bez plaćanja poreza i carine imaju svi hrvatski državljani koji su radili izvan Hrvatske više od pet godina.⁹² Kritiziralo se da je ukidanje navedenih povlastica doneseno pod pritiskom MMF-a,⁹³ da su mjere „socijalno neosjetljive”⁹⁴ i upozoravalo se na „nekonzistentnost resornog ministarstva”⁹⁵. Branitelje se nazivalo „ugroženom skupinom” te je istaknuto da navedeni zakon „dolazi u trenutku beznadnosti” imajući u vidu da je, prema podacima braniteljskih udruga, u posljednjih šest godina 1146 branitelja počinilo samoubojstvo, te da „umjesto ove rasprave trebalo je govoriti o programu psihosocijalne pomoći”, kao i o mogućim programima zapošljavanja.⁹⁶

Osim ukidanja povlastica po pitanju carina i poreza, navedeni je zakon predvidio još neke restrikcije poput smanjenja mirovina i naknada svih nezaposlenih HRVI-a.⁹⁷ Međutim, Zakon iz 2001. sadržava najraniji spomen PT-SP-a, koji je naveden kao „bolest” HRVI-a Domovinskoga rata. Zakon je uveo obvezno vođenje posebnih evidencija vezano za dijagnozu posttraumatskoga stresnog poremećaja i sustav psihosocijalne skrbi za branitelje.⁹⁸ Tim su zakonom dodana i neka druga prava poput prava na troškove pogreba uz odavanje vojne počasti.⁹⁹

Formiranjem HDZ-ove vlade na čelu s Ivom Sanaderom krajem 2003. došlo je do novih promjena. Novo Ministarstvo branitelja, obitelji i međugeneracijske solidarnosti trebalo je stvoriti „klimu vraćanja dostojanstva hrvatskim braniteljima”.¹⁰⁰ U programu nove vlade od 2003. do 2007. najavljeno je donošenje novoga zakona o pravima branitelja, koji su dali „neprocjenjiv doprinos uspostavi i očuvanju neovisne i samostalne Hrvatske i time postali jednim od stupova samopouzdanja, obrane i sigurnosti zemlje. Čast, ponos i ugled hrvatskih branitelja mjera su našeg samopoštovanja. Zaštita prava hrvatskih branitelja postat će sastavnim dijelom skrbi o sigurnosti, vrijednostima i obrani Hrvatske.”¹⁰¹ Na samom početku rada nove vlade, već krajem prosinca 2003., kao jedna od novih mjera za branitelje uvedene su dvije telefonske linije za njih, a početkom siječnja 2004. i treća linija. Da je ta mjera bila dobro

⁹¹ IHS, br. 294, 12-13.

⁹² *Isto*, 13-14.

⁹³ *Isto*, 17-18.

⁹⁴ *Isto*.

⁹⁵ *Isto*, 14.

⁹⁶ *Isto*.

⁹⁷ „Odluka o proglašenju zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 94 (2001).

⁹⁸ *Isto*.

⁹⁹ *Isto*.

¹⁰⁰ IHS, br. 382.

¹⁰¹ *Isto*.

prihvaćena među braniteljskom populacijom svjedoči podatak da je do druge polovine travnja 2004. pristiglo 400 poziva branitelja, što je iznijela Jadranka Kosor, potpredsjednica Vlade i ministrica obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti na konstituirajućoj sjednici nove vlade.¹⁰²

Krajem studenoga 2004. donesen je novi zakon o pravima hrvatskih branitelja. Prava branitelja u znatnoj su mjeri proširena, osobito kad je riječ o pravima dragovoljaca.¹⁰³ To se u prvom redu odnosilo na prednosti pri zapošljavanju, snažan program stambenoga zbrinjavanja, razne naknade, doplatke (npr. za pripomoć u kući), stipendije, invalidnine itd.¹⁰⁴ Vidljivo je da je ukupan broj prava i povlastica Zakonom iz 2004. znatno porastao u odnosu na prijašnje zakone iz 1994., 1996. i 2001., unatoč kritikama u dijelu domaće i međunarodne javnosti.¹⁰⁵ Širok spektar prava kojima se „zalazi u bitna područja života pojedinca”, nastojeći mu olakšati reintegraciju u društvo¹⁰⁶, govori o sveobuhvatnom pristupu toj skupini društva. S druge pak strane dio branitelja u javnosti svejedno je izražavao nezadovoljstvo vlastitim statusom i neuspješnom tranzicijom.¹⁰⁷

Nakon uspostave SDP-ove vlade pod vodstvom Zorana Milanovića 2011.¹⁰⁸ novi zakon o braniteljima donesen je u veljači 2013. Poput vlade iz 2001., mandat Milanovićeve vlade polazio je putem restrikcija, pa su novim zakonom prava branitelja djelomično sužena. Primjerice, ukinut je članak o prednosti pri upisu u obrazovne ustanove.¹⁰⁹

Promjenom vlasti i povratkom HDZ-a pod vodstvom novoga predsjednika vlade Andreja Plenkovića¹¹⁰, a nakon najdužega prosvjeda branitelja¹¹¹, 2017. donesen je novi zakon o pravima branitelja, koji je utvrdio postojeća prava i uveo širi paket zdravstvenih i socijalnih prava poput oslobađanja od participacije, vraćanja besplatnih udžbenika i stipendija te doplatka za pripomoć u kući. Ovaj je zakon usto uveo i novo pravo – naknadu za nezaposlene hrvatske branitelje, pri čemu je izračun naknade vezan i uz broj dana provedenih u borbenom sektoru.¹¹² U skladu s navedenim, možemo govoriti o znatnom proširenju braniteljskih prava u odnosu na prethodne zakone, a

¹⁰² „Od ponedjeljka treća telefonska linija za hrvatske branitelje”.

¹⁰³ „Odluka o proglašenju Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji”, NN, 174 (2004).

¹⁰⁴ *Isto*.

¹⁰⁵ Vidi: BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 22-24. Navedeni članak donosi i detaljan tablični prikaz prava branitelja prema zakonima iz 1994., 1996., 2001. i 2004.

¹⁰⁶ DOBROTIĆ, „Sustav skrbi za branitelje”, 60.

¹⁰⁷ BEGIĆ, SANADER, ŽUNEC, „Ratni veterani”, 23.

¹⁰⁸ „Prethodne Vlade”.

¹⁰⁹ „Zakon o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji (pročišćeni tekst)”, NN, 19 (2013).

¹¹⁰ „Prethodne Vlade”.

¹¹¹ Riječ je o prosvjedu branitelja koji je trajao 555 dana, a koji je, među ostalim, kritizirao odnos Ministarstva branitelja u tadašnjoj vladi Zorana Milanovića prema braniteljskoj populaciji.

¹¹² „Odluka o proglašenju Zakona o hrvatskim braniteljima iz Domovinskog rata i članovima njihovih obitelji”, NN, 121 (2017).

poglavito na onaj iz 2013. godine. Novost koju je Zakon iz 2017. uveo u odnosu na sve prijašnje jest uvođenje veteranske infrastrukture kao posebne skupine prava¹¹³, što upućuje na pokušaj sveobuhvatnoga pristupa skrbi o braniteljskoj populaciji. Tim zakonom predviđeno je otvaranje veteranskih centara, posebnih ustanova za „pružanje podrške i usluga braniteljsko-stradalničkoj populaciji”, čime bi se uz ostalo trebala povećati njihova društvena uključenost, poboljšati zdravstveni i psiho-sociološki status te steći vještine poput upravljanja stresom, financijama itd.¹¹⁴

Zaključak

U ovom članku nastojali smo, nakon što smo izložili neka zapažanja o stanju (slabe) istraženosti veterana u hrvatskoj historiografiji, dati kratak prikaz državne skrbi za branitelje donošenjem zakona o pravima branitelja te digitalizirane i dostupne rasprave u Hrvatskom saboru uoči donošenja izmjena i dopuna tih zakona 2001. i 2004. godine. Pokazano je da je od razdoblja rata, dakle od 1993., postojala skrb na državnoj razini: najprije u okviru Ministarstva obrane, a zatim na sustavnijoj razini nakon osnivanja Ministarstva hrvatskih branitelja 1997. godine. Početna skrb o braniteljima počela se provoditi u izrazito složenim političkim i gospodarskim uvjetima, uzimajući u obzir činjenicu da njezin početak možemo smjestiti u ratno vrijeme, a da je neposredno poslijeratno razdoblje bilo obilježeno društvenim i gospodarskim izazovima, u prvom redu u kontekstu obnove zemlje, potrebe za skrbi o velikom broju prognanika i izbjeglica i njihove reintegracije te netransparentno provedenog procesa pretvorbe i privatizacije, što je, među ostalim, dovelo do visoke razine nezaposlenosti.

Uzimajući u obzir i činjenicu da je znatan broj branitelja bio nezaposlen te da se procjenjuje da je oko 16% branitelja dijagnosticiran PTSP, zakoni o braniteljima iznjedrili su niz prava i povlastica u odnosu na ostalo stanovništvo, koji su se u najvećoj mjeri odnosili na zdravstvena i mirovinska prava. Određena su se prava i povlastice s vremenom mijenjali i modificirali, ukidali i ponovno vraćali, uglavnom u skladu s promjenama vlasti. Zastupljenost teme branitelja i njihovih prava ogleda se u broju i opsegu saborskih rasprava iz 2001., 2003. i 2004., gdje su se koplja lomila uglavnom između HDZ-a i SDP-a, odnosno desnice i ljevice, pri čemu je desnica zagovarala proširenja, a ljevica sužavanje spektra i opsega braniteljskih prava. Pritom, dakako, ne možemo isključiti važne vanjske čimbenike poput pritisaka međunarodnih organizacija kao što je MMF, koji je 2001. odobrio zajmove Hrvatskoj, a zauzvrat tražio ukidanje određenih braniteljskih povlastica. S druge pak strane PTSP, koji je u velikoj mjeri otežavao tranziciju i prilagodbu braniteljima, prvi je put eksplicitno spomenut upravo u tom zakonu, koji je uveo vođenje posebnih evidencija za branitelje

¹¹³ *Isto.*

¹¹⁴ TULIČIĆ, MARIĆ, „Veteranski centri”, 180.

s PTSP-om te sustav psihosocijalne skrbi. To je prošireno Zakonom iz 2004. godine. Sveobuhvatan sustav skrbi za branitelje po pitanju pružanja psihosocijalne pomoći uveden je tek 2017. godine. Unatoč određenim nekonzistentnostima, prava poput mirovinskoga i zdravstvenoga osiguranja za branitelje postoje u kontinuitetu od 1993. bez obzira na to što se iznos mirovinskih davanja u određenim razdobljima smanjivao odnosno povećavao. Dakle, ona jezgra prava uvedena prvim zakonom o pravima branitelja krajem 1993. ostala je više-manje netaknuta, pa možemo zaključiti da je taj zakon postavio temelj svim budućim zakonima o pravima branitelja. Diskontinuitet se većinom ogleda u pravima vezanim za obrazovanje, raznim novčanim naknadama i socijalnim mjerama te nekim specifičnim povlasticama.

Možemo zaključiti da su zakoni donošeni u vrijeme HDZ-ovih vlada proširivali postojeća prava, posebno oni iz 2004. i 2017. godine. Od 1993. do danas postoji konsenzus o potrebama branitelja za ostvarivanjem određenih prava i povlastica uzevši u obzir razinu žrtve koju su podnijeli u obrambenom ratu 90-ih godina. S druge strane, u javnom diskursu prisutna su i mišljenja da je položaj branitelja privilegirani u odnosu na ostatak društva.

Ovo je prvo istraživanje u okviru projekta *CRO Veterans* i njegov fokus ograničen je isključivo na zakonodavni i institucionalni okvir skrbi. Uzimajući u obzir kontekst vremena te iskustva drugih država u skrbi za vlastitu veteransku populaciju, nastojali smo prikazati i objasniti sustav državne skrbi RH za hrvatske branitelje. Prikupljena i izdvojena građa poslužit će kao temelj za buduće analize. Smatramo da će se istraživanjima koja su u tijeku, a u kojima će naglasak biti na braniteljskoj aktivnosti u poslijeratnom razdoblju te usporedbi hrvatskoga sustava skrbi o veteranima s inozemnim praksama, što će se obuhvatiti u kasnijim fazama našega projekta, dati cjelovitiji prikaz i omogućiti analitičko produbljivanje odnosa države i branitelja i njihove uloge u hrvatskom društvu.

Izvori

„Arhiva Izvješća Hrvatskoga sabora”. Hrvatski sabor. Pristup ostvaren 1. 9. 2025. <https://www.sabor.hr/hr/press/publikacije/arhiva-izvjesca-hrvatskoga-sabora>.

Izvješće o povratku prognanika i izbjeglica u Republici Hrvatskoj od 2000-2003: Povrat imovine, stambeno zbrinjavanje, obnova. Ministarstvo za javne radove, obnovu i graditeljstvo, Zagreb, listopad 2003. Pristup ostvaren 22. 1. 2025. <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/69.%20-%201.pdf>.

Ministarstvo hrvatskih branitelja. Dopis (Klasa: 050-01/23-01/158, URBROJ: 522-6/1-2-23-7) od 9. studenog 2023.

„MMF odobrio novi stand-by aranžman”. Hrvatska narodna banka, 19. 3. 2001. Pristup ostvaren 13. 9. 2025. <https://www.hnb.hr/-/mmf-odobrio-novi-stand-by-aranzman>.

Narodne novine (Zagreb): 73 (1991); 1, 39 (1992); 74, 114 (1993); 2, 52 (1994); 36 (1995); 108 (1996); 139 (1997); 159 (1998); 102 (2000); 23, 94 (2001); 122 (2002); 17, 48, 174 (2004); 92 (2005); 107 (2007); 65, 137 (2009); 55 (2011); 140 (2012); 19, 33, 148 (2013); 92 (2014); 121 (2017); 98 (2019); 84 (2021); 156 (2023).

„Od ponedjeljka treća telefonska linija za hrvatske branitelje”. Hina, 3. 1. 2004. Pristup ostvaren 9. 9. 2025. <https://www.hina.hr/OTS/6674400>.

Slobodna Dalmacija (Split), 2020.

TUĐMAN, Franjo. „Izvješće o stanju nacije u 1996. godini”. Pristup ostvaren 10. 9. 2025. <https://www.tudjman.hr/vijesti-blog/2015/1/22/izvjee-o-stanju-nacije-u-1996-godini>.

Literatura

ALBERTSON, Katherine. „Relational Legacies in the Transition from Military to Civilian Life: Temporality, Displacement and Loss of Belonging – A Life Course Perspective”. *Illness, Crisis & Loss* 27 (2019), br. 4: 1-19.

ALBERTSON, Katherine; MURRAY, Emma; TAYLOR, Paul, ur. „Editorial for Special Issue: ‘A Voice Less Heard: Appraising the Manifold Experience of Military Veterans’”. *Illness, Crisis & Loss* 27 (2019), br. 4: 231-234.

ALBERTSON, Kevin; PATEMAN, Matthew; ALBERTSON, Katherine; BARNES, Ashley; PELOW, David. „The Role of Humanities and Social Sciences in Forming and Informing Responses to Contemporary Social Change”. *The International Journal of Interdisciplinary Civic and Political Studies* 11 (2016), br. 2: 29-46.

BARIĆ, Nikica. *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990-1995*. Zagreb: Golden marketing - Tehnička knjiga, 2005.

BEGIĆ, Nada; SANADER, Mirjana; ŽUNEC, Ozren. „Ratni veterani u starom Rimu i u današnjoj Hrvatskoj”. *Polemos* 10 (2007), br. 2: 11-30.

BURTIN, Olivier. *War, Citizenship, and the Welfare State in Modern America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2022.

CROTTY, Martin; DIAMANT, Neil J.; EDELE, Mark. *The Politics of Veteran Benefits in the Twentieth Century: A Comparative History*. Ithaca, NY: Cornell University Press, 2020.

DOBROTIĆ, Ivana. „Sustav skrbi za branitelje iz Domovinskog rata”. *Revija za socijalnu politiku* 15 (2008), br. 1: 57-83.

DOLENEC, Danijela. „A Soldier’s State? Veterans and the Welfare Regime in Croatia”. *Analiza Hrvatskog političkog društva* 14 (2017), br. 1: 55-77.

ECHTERNKAMP, Jörg. *Soldaten im Nachkrieg: Historische Deutungskonflikte und westdeutsche Demokratisierung 1945-1955*. München: Oldenbourg, 2014.

EDELE, Mark. *Soviet Veterans of World War II: A Popular Movement in an*

Authoritarian Society, 1941-1991. Oxford: Oxford University Press, 2008.

EICHBERG, Julia; NEWMAN, John Paul, ur. *The Great War and Veterans' Internationalism*. London: Palgrave Macmillan, 2013.

GODIĆ, Darjan; KNEŽEVIĆ, Domagoj. „Domovinski rat u hrvatskim znanstvenim časopisima”. *Časopis za suvremenu povijest* 51 (2019), br. 3: 785-800.

GREEN, Daniel R. *Front Toward Enemy: War, Veterans, and the Homefront*. Lanham; Boulder; New York; London: Rowman & Littlefield, 2021.

GRIFFITH, James; CONNELLY, Vince; CATIGNANI, Sergio; JOHANSSON, Eva. „Reservists and Veterans: Viewed from Within and Without”. U: *Handbook of Military Sciences*, ur. Anders Sookermany. London: Springer, 2020, 1-26.

HEBRANG, Andrija. *Zločini nad civilima u srpsko-crnogorskoj agresiji na Republiku Hrvatsku*. Zagreb; Zadar: Ogranak hrvatskih liječnika dragovoljaca 1990-1991; Matica hrvatska Zadar, 2013.

HUXFORD, Grace; ALCALDE, Ángel; BAINES, Gary; BURTIN, Olivier; EDELE, Mark. „Writing Veterans' History: A Conversation on the Twentieth Century”. *War & Society* 38 (2019), br. 2: 115-138.

JACOB, Frank; KARNER, Stefan. „War and Veterans: An Introduction”. U: *War and Veterans: Treatment and Reintegration of Soldiers in Post-War Societies*, ur. Frank Jacob i Stefan Karner. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2020., 1-19.

JAKIR, Aleksandar. „Victims of Transition? The Role of Homeland War Veterans in Public Discourse in Croatia”. U: *Military Past, Civilian Present: International Perspectives on Veterans' Transition from the Armed Forces*, ur. Paul Taylor, Emma Murray i Katherine Albertson. London: Springer, 2019, 31-42.

JAKIR, Aleksandar; PERKOVIĆ PALOŠ, Andrijana. „Branitelji kao istraživački izazov. Radionica Researching War Veterans in Contemporary Societies: New Approaches (Split, 4. listopada 2024.)”. *Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu* 17 (2024): 227-231.

MARCUSE, Harold. *Legacies of Dachau: The Uses and Abuses of a Concentration Camp, 1933-2001*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

MARIJAN, Davor. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016.

MARIJAN, Davor. „Suvremena hrvatska povijest i nevolje s revizionizmom”. *Časopis za suvremenu povijest* 51 (2019), br. 2: 385-421.

MARIJAN, Davor; BARIĆ, Nikica. *The Fall of Yugoslavia and the Creation of the Croatian State*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2019.

MATKOVIĆ, Blanka. „From Combatants to Civilians: Exploring and Rethinking 'Normal Life' in Post-Conflict Croatia (1995-2017)”. Doktorska disertacija, University of Warwick, 2021.

MILEKIĆ, Sven. „A Protest, Coup d'État, or Internal Party Power Struggle:

What Motivated Croatian War Veterans to Hit the Streets?”. *Croatian Political Science Review* 59 (2022), br. 4: 215-250.

MILEKIĆ, Sven. „Braniteljske udruge su među glavnim poduzetnicima pamćenja”. Portal Novosti, 20. 1. 2025. www.portalnovosti.com/sven-milekic-braniteljske-udruge-su-medu-glavnim-poduzetnicima-pamcenja/.

MILEKIĆ, Sven. „Defenders of the Homeland: How Croatian 1990s Veterans Kept the Dominant War Narrative Alive”. Doktorska disertacija, National University of Ireland Maynooth. Od 1. 1. 2026. dostupno na: mural.maynoothuniversity.ie/id/eprint/20079/.

MILEKIĆ, Sven. „Protiv ‘izjednačavanja žrtve i agresora’: stavovi udruga hrvatskih veterana prema Srbima”. *Tragovi: časopis za srpske i hrvatske teme* 7 (2024), br. 2: 73-112.

MILLINGTON, Chris. *From Victory to Vichy: Veterans in Interwar France*. Manchester: Manchester University Press, 2012.

NAZOR, Ante. *Velikosrpska agresija na Hrvatsku 1990-ih = The Greater-Serbian Aggression on Croatia in the 90s*. Zagreb: Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2011.

NAZOR, Ante; PUŠEK, Tomislav. *Domovinski rat: pregled političke i diplomatske povijesti*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2018.

NEWMAN, John Paul; LENDAK-KABOK, Karolina. „War veterans, minorities and crisis points in Yugoslav welfare”. *European Review of History / Revue européenne d'histoire* (15 Apr 2024). <https://doi.org/10.1080/13507486.2024.2315600>.

OBAD, Orlanda; BAGARIĆ, Petar, ur. *Devedesete: kratki rezovi. Zbornik radova*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku; Naklada Jesenski i Turk, 2020.

ORTIZ, Stephen R., ur. *Veterans' Policies, Veterans' Politics: New Perspectives on Veterans in the Modern United States*. Gainesville, FL: University Press of Florida, 2012.

PAVIČIĆ, Marta. „Ratne štete kao posljedica Domovinskog rata u gradu Osijeku”. *Anali Zavoda za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku* 25 (2009): 149-164.

PERKOVIĆ, Marijan; PULJIZ, Vlado. „Ratne štete, izdaci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj”. Pristup ostvaren 25. 11. 2025. <https://hrcak.srce.hr/file/47404>.

PERKOVIĆ PALOŠ, Andrijana. „Domovinski rat u Globusu i Glasu Slavonije”. U: *Simbol, identitet i Domovinski rat. Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa, Zagreb, 31. listopada 2014*, ur. Željko Heimer i Marin Sabolović. Zagreb: Hrvatsko grboslovno i zastavoslovno društvo, 2016, 87-103.

PESKIN, Victor; BODUSZYŃSKI, Mieczysław P. „International Justice and Domestic Politics: Post-Tudjman Croatia and the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia”. *Europe-Asia Studies* 55 (2003), br. 7: 1117-1142. <https://doi.org/10.1080/0966813032000130710>.

„Prethodne Vlade”. Vlada Republike Hrvatske. Pristup ostvaren 1. 9. 2025.

<https://vlada.gov.hr/prethodne-vlade-11348/11348>.

RAČIĆ, Domagoj. „Od socijalističke prema rentijerskoj korporaciji: vlasništvo i upravljanje poduzećima u devedesetima”. *Ekonomski pregled* 68 (2017), br. 2: 117-142.

RADELIĆ, Zdenko; MARIJAN, Davor; BARIĆ, Nikica; BING, Albert; ŽIVIĆ, Dražen. *Stvaranje hrvatske države i Domovinski rat*. Zagreb: Školska knjiga, 2006.

SENJKOVIĆ, Reana. *Lica društva, likovi države*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku, 2002.

ŠUČUR, Zoran; BABIĆ, Zdenko; OGRESTA, Jelena. *Demografska i socioekonomska obilježja hrvatskih branitelja: prema popisu stanovništva, kućanstava i stanova 2011. godine*. Zagreb, 2017.

TERZE, Ružica; KOVAČEVIĆ, Pero; HRKAČ-TKALČEC, Katica; LIOVIĆ, Marinko. *Komentar Zakona o pravima hrvatskih branitelja iz Domovinskog rata i članova njihovih obitelji*. Recenzija i redakcija Marijan Prus. Savez HVIDR-a Zagreb.

THOMAS, Kate Hendricks; HUNTER, Kyleanne, ur. *Invisible Veterans: What Happens When Military Women Become Civilians Again*. Santa Barbara: ABC-CLIO, 2019.

TULIČIĆ, Željko; MARIĆ, Ivana. „Veteranski centri kao primjer sveobuhvatne skrbi za hrvatske branitelje”. *Poslovna izvrsnost* 12 (2018), br. 2: 177-196.

WEBER, Christian. *Veteranenpolitik in Deutschland: Die neuen Bande in den zivil-militärischen Beziehungen?* Baden-Baden: Nomos, 2017.

ŽUNEC, Ozren. „Apsolutna žrtva i relativna kompenzacija: proturječja društvenog položaja veterana i državne skrbi za ratne veterane i invalide”. *Polemos* 9 (2006), br. 2: 11-41.

SUMMARY

Veterans as a Topic of Research in Croatian Historiography and the Republic of Croatia's Care for Croatian defenders 1991 – 2017

Despite being frequently mentioned in the Croatian public and media, and often being the subject of political disputes, the topic of Croatian veterans from the Homeland War in post-war Croatia has so far been quite neglected and poorly academically researched, when compared to the state of research on veterans as a relevant social group in the past and present in some foreign historiographies. In its first part, this paper explains the necessity for the scientific study veterans as a topic of social history, and takes up the topic of the way veterans are discussed in recent domestic and foreign works. The second part, based on primary sources, provides an overview of how the issue of state care for veterans was resolved in the Republic of Croatia in the period from the very beginning of the Homeland War to the latest law on veterans' rights passed in 2017, with an emphasis on modifications made during the changes of government in 2000, 2004, 2011 and 2016.

Keywords: veterans, Croatian veterans, historiography, social history, state care for veterans in the Republic of Croatia